

Příprava na život v rodině jako vyučující předmět

Stanislav Střelec

Změny, které provázejí transformaci naší společnosti, se bezprostředně týkají také rodiny. Výsledky výzkumů předvídají a reflektují posun v demografických aspektech rodinného života, v postavení a rolích otců a matek v rodinách, v hodnotových orientacích rodin, v působení rodinného prostředí na děti a také v řadě dalších dílčích otázek. Proměny společnosti se odrážejí v rodinných vztazích a naopak změny v některých sférách společenského života mohou být ovlivňovány tendencemi, které mají svůj původ v rodinném společenství. (Sociologickou analýzou uvedených jevů se zabývá řada renomovaných badatelů. Ze současných českých autorů připomínáme alespoň I. Možného a jeho monografie *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)* a *Proč tak snadno...*).

Za významný faktor působící v procesu společenských změn je považována rodinná výchova dětí. Domníváme se, že současná „renesance“ významu rodinné výchovy není krátkodobou záležitostí, ale důsledkem hlubšího a kvalifikovaného posuzování příčin nepříznivých jevů v chování určitých skupin dětí a mládeže. Zvýšený zájem o rodinnou výchovu lze doložit také větší pozorností, která začíná být věnována školní přípravě dospívajících na život v rodině. Např. projekt *Občanské školy* počítá s vyučovacím předmětem *Rodinná výchova* jako s jednou z důležitých součástí výchovného programu 12 a 15 letých žáků. Vyučovací předmět *Rodinná výchova*, *Výchova pro život v rodině*, *Výchova k manželství a rodičovství* se sice nesměle, ale stále častěji objevují také ve studijních programech středních škol. V této souvislosti je třeba upozornit na nedostatky, které patřily k průvodním jevům výuky těchto předmětů ještě v nedávné minulosti. Výsledky několika výzkumných sond, které byly provedeny v letech 1984–1986 převážně jako součást diplomových úkolů na Pedagogické fakultě brněnské univerzity, se shodovaly se závěry jiných, reprezentativnějších šetření v tom, že:

1. Základní a střední školy věnovaly přípravě svých žáků a studentů na rodinný život jen okrajovou pozornost nejčastěji v rámci některých témat v občanské nauce a biologii, případně prostřednictvím jednorázových přednášek a besed pracovníků pedagogicko-psychologických poraden, školních lékařů a právníků.
2. Toto nesystematické působení bylo převážně zaměřeno na biologicko-sexuální stránku partnerského soužití. Sporadicky byla ještě věnována při těchto příležitostech pozornost také některým právním aspektům předmanželského a manželského života. Výjimkou byly na základních

školách některé prakticky orientované předměty určené dívkám jako součást *Technické výchovy* nebo zařazené ve studijních programech ZŠ nad povinný rámec výuky. *Domácí nauky*, *Péče o dítě*, *Šití a Vaření* byly hodnoceny jako vyučovací předměty, které umožnily zkušeným učitelkám dlouhodobější a komplexnější působení na žáky nejvyšších ročníků ZŠ.

3. Na středních školách (včetně středních odborných učilišť) byly výsledky šetření z hlediska přípravy frekventantů na rodinný život výrazně nepříznivější než na školách základních. (Do našich šetření nebyly zahrnuty rodinné, zdravotní a sociálně právní školy).

Jaké závěry vyplývají z uvedených zjištění?

Systematická příprava na rodinný život by měla být součástí učebních plánů základních a středních škol. Podobně jako je tomu u předmětu *Rodinná výchova*, který je součástí koncepce *Obecné školy*, by bylo vhodné zavedení samostatného, věkové zvláštnosti adolescentů respektujícího předmětu také na středních školách. Tento námět není v rozporu s poznatky odborníků v jiných vyspělých zemích světa. Rozsáhlé zkušenosti s výchovou pro rodinný život mají například ve Švédsku a Norsku. Školské systémy v těchto zemích věnují již několik desetiletí pozornost přípravě žáků od 7 do 16 let k partnerskému soužití. Pro výuku tohoto specifického předmětu mají na školách vytvořeno i potřebné materiální zázemí v podobě množství speciálních pomůcek a také učeben (cvičných bytů, kuchyní, domácích dílen, „hobby“ místností), ve kterých si žáci a studenti obojího pohlaví osvojují základy rodinného života. Jak vyjít s rodinným rozpočtem v různých příjmových kategoriích, jak se postarat o několikaměsíční dítě, které tapety se hodí k určitému druhu nábytku, jak se ucházet o přízeň dívky (chlapce), kdy začít s pohlavním životem, jak se chránit před nechtěným těhotenstvím a stovkami dalších námětů se zabývají chlapci a děvčata v několika hodinách v každém týdnu vyučování. Vzhledem k tomu, že převládají v těchto předmětech aktivizující výchovné metody a praktické činnosti, bývají u žáků i studentů velmi oblíbeny.

Bylo již konstatováno, že v naší školské přípravě na rodinný život převládá koncepce nazývaná v odborné literatuře zjednodušeně „sex education“. Toto pojetí bylo ve zmíněných severských zemích překonáno již v 60. letech a nahrazeno systémem „parenthood education“, zahrnujícím již širší výchovný a etický obsah partnerské výchovy. Tendenci rozšiřovat obsah přípravy na rodinný život je možné dokumentovat také na příkladech z celé řady dalších států, včetně zemí se silnými teistickými tradicemi. Tamější poznatky ukazují, že církevní i světské způsoby přípravy mladých lidí

k manželství a k rodinnému životu se navzájem nevyklučují a že mohou být dokonce v symbióze.

Co by mělo tvořit obsah výchovy k rodinnému životu? Dosavadní kampaňovitost v této oblasti, ovlivněná často patologickými jevy společenského a také rodinného života, je zpravidla poznamenána úzce odbornými přístupy specialistů, kteří mají k příslušnému problému nejbližší. Tak se například vytvářejí, za nemalého podílu sdělovacích prostředků, zjednodušující představy veřejnosti o tom, že prevence proti AIDS je výhradně záležitostí zdravotnické osvěty, že rostoucí kriminalitu mládeže zastaví větší počet policistů, jejich dokonalejší vybavení a přísnější postihy, že gamblerství dětí může být vymýceno likvidací hracích automatů a podobně. Závažná preventivní a terapeutická funkce celého výchovného systému rodiny, školy a dalších institucí bývá — čím dál vzácněji — pouze připomínána. Nenabízí totiž jednoduchá, široké veřejnosti lehce pochopitelná, časově ohraničená a pokud možno nenákladná řešení.

Tato ilustrativní úvaha a z ní vyplývající závěr se v určitém smyslu analogicky vztahují i na koncepci přípravy k rodinnému životu, která má šanci k plnohodnotnému uplatnění jen jako komplexně a interdisciplinárně pojatý předmět. Domníváme se, že v moderní koncepci školní přípravy žáků a studentů na rodinný život by mělo být zastoupeno nejméně pět navzájem souvisejících a prolínajících se součástí:

1. Sociologické a psychologické základy rodinného života zahrnující vybrané poznatky o historii, podmínkách vzniku rodiny a funkcích rodiny; o mezilidských vztazích a jejich významu pro život člověka; o požadavcích na partnera a prostředcích jeho poznávání; o psychologických aspektech manželství a rodičovství.
2. Biologické a zdravotní základy zahrnující vybrané poznatky o anatomii a fyziologii pohlavních orgánů; o intimní hygieně; o pohlavním životě před uzavřením manželství a v manželství; o početí, těhotenství a porodu; o antikoncepci a interrupci; o nebezpečích pohlavní promiskuity, pohlavních chorobách a AIDS.
3. Etické a právní základy zahrnující vybrané poznatky o mravních aspektech manželství a rodičovství; o rodinném právu a s rodinným životem souvisejících součástech práva občanského, trestního, pracovního a správního.
4. Základy rodinné pedagogiky zahrnující vybrané poznatky o významu prostředí pro rozvoj osobnosti dítěte; o cílech, podmínkách a prostředcích výchovy dítěte v jednotlivých fázích jeho vývoje; o řešení konfliktů mezi rodiči a dětmi a vztazích mezi rodinou a školou, o volném čase a jeho využívání v rodině.
5. Základy rodinné ekonomiky zahrnující vybrané poznatky o zřizování, vedení a údržbě domácnosti včetně vaření, šití, úklidu, péče o lůžkoviny, bytové a ostatní textil, nábytek a podobně.

Naznačená osnova si neklade za cíl postihnout vyčerpávajícím způsobem rozsáhlý a rozmanitý obsah přípravy žáků a studentů pro rodinný život.

Ukazuje na některé z hlavních dimenzí nově se koncipujícího školního předmětu, nejčastěji zjednodušeně nazývaného *Rodinnou výchovou*. Kromě toho upozorňuje na hlavní zaměření specifických vzdělávacích institucí — rodinných škol, které se v poměrně krátké době své existence staly přirozenou součástí sítě středních škol.

Literatura

- Možný, I.: *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno, Blok 1990.
- Možný, I.: *Proč tak snadno*. Praha, Knížnice sociologických aktualit 1991.
- Rozinajová, H.: *Základy rodinné výchovy*. Bratislava, SPN 1992.
- Strělec, S., Marádová, E., Marhounová, J., Řehulka, E.: *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha, Fortuna 1992.
- *Učební osnovy pro rodinné školy*. Praha, Fortuna 1991.

Budeme mít znovu učebnici pedagogiky?

Chrudoš Vorlíček

Ve vývoji jednotlivých vědních disciplín zaujímají významné místo práce usilující o soustavný výklad poznatků, k nimž daná disciplína dospěla. Takováto pojednání o výchově a pedagogice napsal J. Á. Komenský, J. F. Herbart, A. Diesterweg, K. D. Ušinskij, J. Dewey, G. A. Lindner, O. Kádner, O. Chlup aj. V druhé polovině dvacátého století byl u nás i v zahraničí vydán značný počet textů syntetizujících problematiku výchovy a pedagogiky, z nichž některé se užívaly a užívají jako studijní materiály na školách připravujících učitele. Více nebo méně se v nich odrážejí změny, jimiž společnost prochází, rozvoj vědeckého poznání, uvědomění si účelu, pro který tyto publikace jsou psány atd.

Cílem tohoto příspěvku je *poukázat na problémy obsažené v textech vydaných v České republice po roce 1990,¹ určených pro studenty učitelských fakult*. Ze seznamu uvedených publikací je patrné, že jde o práce pojednávající o jednotlivých oblastech pedagogiky, popř. o některých studijních předmětech studia učitelství. Výjimku tvoří publikace V. Krejčího, obsahující vedle kapitol označovaných jako základy pedagogiky rovněž kapitoly o didaktice, teorii výchovy aj.

Vycházíme z předpokladu, že syntetické práce, z nichž studenti učitelství získávají základy pedagogické kvalifikace, by měly mít charakter *vysokoškolské učebnice*, popř. souboru vysokoškolských učebnic, tj. pedagogicky zpracovaného, zdůvodněného výběru výsledků vědeckého poznání. Jejich pojetí